

تحلیل فضایی از تأثیر دین‌داری بر سرمایه اجتماعی، مورد مطالعه نقاط شهری و روستایی شهرستان کوه‌دشت

جمال محمدی^۱، محمود عیوضلو^{۲*}، داود عیوضلو^۳ و فرشته رضایی^۴

^۱ استادیار دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه اصفهان، ^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان،
^۳ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی تهران، ^۴ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و
برنامه‌ریزی شهری دانشگاه پیام نور ساری

تاریخ دریافت: ۹۱/۹/۶؛ تاریخ پذیرش: ۹۲/۲/۴

چکیده

سرمایه اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی و پتانسیل قدرت مردمی، مورد توجه بسیاری از اندیشمندان قرار گرفته است. به عقیده‌ی بسیاری از صاحب‌نظران، یکی از عوامل مهم در افزایش سرمایه‌ی اجتماعی در جامعه، دین‌داری مردم است. در این تحقیق به بررسی نقش دین‌داری در افزایش سرمایه اجتماعی افراد پرداخته می‌شود. این موضوع به‌صورت تطبیقی میان نقاط شهری و روستایی شهرستان کوه‌دشت بررسی شده و تفاوت میان این دو جامعه از نظر دین‌داری و تأثیر آن بر سرمایه‌ی اجتماعی تجزیه و تحلیل شده است. روش تحقیق مقاله‌ی حاضر، توصیفی - تحلیلی بوده و برای گردآوری اطلاعات از روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. از این‌رو تعداد ۴۰۰ پرسش‌نامه در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوه‌دشت تهیه و جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شده است. دو نقطه‌ی شهری و ده نقطه‌ی روستایی به روش تصادفی به عنوان نمونه‌ی موردی انتخاب شده و با توجه به نسبت جمعیت نقاط شهری و روستایی، تعداد ۱۸۵ پرسش‌نامه در نقاط شهری و تعداد ۲۱۵ پرسش‌نامه در نقاط روستایی توزیع گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم افزار آماری SPSS استفاده شد. با توجه به نوع متغیرها از دو آزمون T-Test مستقل و آزمون هم‌بستگی پیرسون استفاده شد. همچنین دین‌داری در این تحقیق در پنج بعد (فکری، اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی) و سرمایه‌ی اجتماعی در چهار بعد (اعتماد عمومی، اعتماد رسمی، مشارکت عمومی و مشارکت رسمی) بررسی شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از لحاظ ابعاد دین‌داری و سرمایه اجتماعی، تفاوت معناداری میان نقاط شهری و روستایی وجود دارد. همچنین تأثیر دین‌داری بر افزایش سرمایه اجتماعی در نقاط روستایی، بیش‌تر از نقاط شهری است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، دین‌داری، مناسبات شهر و روستا، شهرستان کوه‌دشت

*نویسنده مسئول: m.eyvazlou@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

یکی از مفاهیم بسیار مهم در جامعه‌شناسی معاصر که در بررسی و تحلیل کمیت و کیفیت روابط اجتماعی کاربرد گسترده‌ای داشته، سرمایه اجتماعی است. منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه و منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق پیوند با یکدیگر می‌توانند به دست آورند (Alesina & La Ferrara: 2000). تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی است که یکی از مهم‌ترین آن عوامل، دین و فرهنگ دینی است. به نظر می‌رسد که دین به عنوان ارزشی متعالی با کارکردهایی چون مشارکت، صداقت، تعهد، انضباط‌بخشی و... سازوکارهایی را موجب می‌شود که در قالب آن‌ها سرمایه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و پایه‌های تحکیم توسعه را فراهم می‌کند (شریفی، ۱۳۸۷: ۲۹۲).

بر این اساس دین می‌تواند در انسجام‌بخشی، تحکیم عواطف مشترک، تسهیل در جامعه‌پذیری، تعریف و بازتولید ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، نقش چشمگیری ایفا نماید (افشانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۹۷). رابطه دین‌داری و سرمایه‌های اجتماعی امری است که از دیدگاه‌های مختلف بحث و بررسی شده است؛ اما بررسی این رابطه با توجه به ساختارهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی متفاوت در مکان‌ها، زاویه‌ی دیگری است که در بحث جغرافیای فرهنگی می‌گنجد.

جغرافیای فرهنگی، دانشی است که ارتباط و تعامل دو حوزه فرهنگ و جغرافیا و تأثیر متقابل آن دو را بررسی و پژوهش می‌کند. بنابراین روابط و مناسبات متقابل محیط و فرهنگ گروه‌های انسانی از مباحث جغرافیای فرهنگی است (احمدی، ۱۳۸۴: ۱۱۲). در این شاخه از جغرافیا، تفاوت‌ها و تشابهات عناصر فرهنگی گروه‌های انسانی در ابعاد فضایی و مکانی، مطالعه و بررسی تغییرات فضایی گروه‌های فرهنگی، شکل‌گیری الگوهای فضایی فرهنگ توسط عملکردهای جامعه انسانی، تجزیه و تحلیل و بر آن تأکید می‌شود (تری و راونتری، ۱۳۸۰: ۱۱).

به این ترتیب جغرافیای فرهنگی، مطالعه تغییرات فضایی گروه‌های فرهنگی و عملکرد فضایی جامعه را پوشش می‌دهد. این علم بر توصیف، تجزیه و تحلیل و نحوه‌ی تفاوت و یکسانی در زبان، مذهب، اقتصاد، حکومت و پدیده‌های دیگر فرهنگی از مکانی به مکان دیگر تکیه دارد. با توجه به این‌که فرهنگ‌ها را گروه‌های انسانی تشکیل می‌دهند، از این رو جغرافیای فرهنگی نیز انسان‌ها را به صورت جامعه و گروهی مدنظر قرار می‌دهد (پورااحمد، ۱۳۸۶: ۲۷۲-۲۷۳).

یکی از مباحثی که در جغرافیای فرهنگی بر آن تأکید می‌شود، موضوع دین و دین‌داری است که به‌عنوان یکی از مسائل فرهنگی، از گذشته‌های دور تاکنون مورد توجه اندیشمندان رشته‌های مختلف به‌ویژه علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی بوده است. از آنجایی که جغرافیا که علم بررسی روابط میان مکان و انسان است، تحت تأثیر ساخت‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی مطرح می‌شود، از این‌رو بررسی موضوعاتی همچون دین‌داری در پهنه‌ای از مکان، یکی از موضوعات اصلی رشته جغرافیای فرهنگی

است. عامل دین به لحاظ گستره‌ی اجتماعی بودن آن، در شکل‌گیری، تحکیم و تقویت روابط اجتماعی تأثیرگذار است و در ارتقای سرمایه‌ی اجتماعی در جامعه مؤثر می‌باشد. با توجه به تأکید اکثر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در دین اسلام، بررسی تأثیری که دین‌داری افراد بر سرمایه اجتماعی می‌گذارد، امری ضروری است. در این راستا برای بررسی سطح دین‌داری در منطقه مورد بررسی، از مدل سنجش میزان دین‌داری گلاک و استارک در پنج بعد فکری، اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی بهره گرفته شده است. با توجه به ساختارها و تفاوت‌های میان سکونت‌گاه‌های شهری و روستایی، شاهد سطح متفاوتی از سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق شهری و روستایی هستیم. از این‌رو بررسی تطبیقی این دو جامعه از نظر تأثیر دین‌داری بر سرمایه‌ی اجتماعی، هدف اصلی این تحقیق است. این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا در میان دو جامعه‌ی شهری و روستایی، در میزان تأثیر دین‌داری بر مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

فصیحی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «دین و سرمایه‌ی اجتماعی»، به بررسی نقش عامل دین بر ایجاد سرمایه‌ی اجتماعی می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که بیش‌تر آموزه‌های مؤثر در ایجاد سرمایه‌ی اجتماعی منحصر به دین هستند؛ در نتیجه هیچ پدیده‌ی دیگری نمی‌تواند بدیل دین قرار گیرد و کارکرد و نقش دین را در ایجاد سرمایه‌ی اجتماعی ایفا کند. افشانی و همکاران در سال ۸۹ در مقاله‌ای با عنوان «پژوهشی در باب رابطه دین‌داری و اعتماد اجتماعی» در شهر نجف‌آباد به این نتیجه می‌رسند که رابطه‌ی معناداری بین دین‌داری و اعتماد به عنوان یکی از مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی وجود دارد. همچنین پژوهشی با عنوان «پیوند میان دین‌داری، مشارکت‌های داوطلبانه و سرمایه‌ی اجتماعی» در فنلاند نشان می‌دهد که رابطه معناداری میان دین‌دار بودن افراد و میزان سرمایه اجتماعی وجود دارد؛ به طوری که مشارکت‌کنندگان در امور مذهبی نگران گروه‌های مختلف مردم و درصدد کمک به آن‌ها هستند و در مقایسه با گروه‌های دیگر از سرمایه‌ی اجتماعی بالاتری برخوردارند (Yeung, 2004: 401-422).

نتایج پژوهش نازک‌تبار و همکاران در سال ۱۳۸۵ با عنوان «نقش دین‌داری در ممانعت از بزه‌کاری جوانان شهر تهران» نشان می‌دهد که تفاوت معنی‌داری بین ابعاد دین‌داری و میزان بزه‌کاری (سرقت) در میان دو گروه جوانان عادی (غیربزه‌کار) و زندانی (بزه‌کار) در سطح اطمینان ۹۵ درصد وجود دارد. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که هرچند می‌توان رابطه جداگانه و مستقیم هر یک از متغیرهای مستقل (ابعاد دین‌داری) با متغیر وابسته (میزان بزه‌کاری) را براساس نظریه‌های دین‌داری پیوند اجتماعی

تبیین کرد، نتایج حاصل از تحلیل چند متغیری، بیانگر آن است که تنها بعد پیامدی دین‌داری، تأثیر مستقیم بر بزه‌کاری داشته و بیش‌ترین سهم را در تبیین ممانعت از بزه‌کاری جوانان دارد. در پژوهش دیگری با عنوان «اثرات دین‌داری بر افسردگی در میان آمریکاییان آفریقایی‌تبار»، بر تأثیر دین‌داری بر افزایش سرمایه‌ی اجتماعی تأکید می‌شود؛ زیرا آیین کاتولیک با تشویق انجمن‌ها و افراد به صداقت، سبب بالا رفتن سرمایه‌ی اجتماعی افراد با ایجاد اعتماد در روابط آن‌ها و تعاملات مثبت میان آن‌ها می‌شود (Johnson & Jang, 2004: 239-260).

مبانی نظری

مناسبات فضایی شهر و روستا

در این تحقیق، شهرها و روستاهای مورد مطالعه به عنوان حوزه‌های اجتماعی‌ای مطالعه می‌شود که مبحث اصلی مورد توجه در آن، فاصله‌ی اجتماعی میان حوزه‌های آن است. میزان درک گروه‌های انسانی از منطقه‌ی سکونتی همدیگر در حوزه‌های اجتماعی، به چندین عامل از قبیل عامل اقتصادی، اجتماعی و روانی بستگی دارد (شکویی، ۱۳۶۵: ۲۰۴). شهر و روستا و روابط فضایی آن از دیدگاه‌های مختلفی مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. ولی بیش‌تر مناسبات فضاهای شهری و روستایی در ادبیات توسعه متمرکز می‌شود (Jerve, 2001: 1).

در بحث امنیت در فضاهای شهری و روستایی، شکویی معتقد است روستاها نظم و امنیت و قانون را از شهرها طلب می‌کردند و در واقع شهرها تأمین‌کننده‌ی امنیت روستاها بودند (شکویی، ۱۳۶۵: ۲۰۴). البته از طرفی اغلب محققین، شهر را مقوله‌ای اقتصادی می‌دانند که از دل روستا بیرون می‌آید، رشد می‌کند و به حیات خود ادامه می‌دهد. آنان نهایتاً هرگونه دگرگونی اقتصادی- اجتماعی، ساختاری و فضایی در شهر را به پشتوانه عامل و نیروی محرک آن یعنی «روستا» می‌دانند (کیانی، ۱۳۶۸: ۵۷)؛ هر چند صاحب‌نظران مکتب نوسازی، شهرها را نماد و شاخص مدرن و توسعه‌یافته و روستاها را نماد و شاخص سنتی و توسعه نیافته تلقی می‌کنند (قادری، ۱۳۷۸: ۱۲۷).

به‌طور کلی رویکردهای نظری در بحث روابط بین شهر و روستا را می‌توان در دو دسته‌ی کلی منفی‌نگر و مثبت‌نگر تقسیم‌بندی کرد. در رویکرد منفی‌نگر، مناسبات میان روستا و شهر را یک‌طرفه و به نفع شهر می‌دانند و معتقدند که کلیه جریان‌های اقتصادی، مالی، مهاجرت مردم و... به نفع شهر و به زیان روستا است که پوتر، آن را الگوی اقتصاد فضای استعماری می‌نامد. در چنین حالتی شهرها کانون فعالیت‌های اقتصادی کشور هستند (lynch به نقل از معیدفر و اکبری، ۱۳۸۶: ۷۹).

دین‌داری

دین مفهومی است که به دلیل برخورداری از عناصر فکری، رفتاری، عاطفی و اجتماعی، هنوز بسیاری از متفکران و اندیشمندان به تعریف واحد و قابل‌قبولی از آن دست نیافته‌اند و همیشه محققان این عرصه با یکدیگر اختلاف‌نظر داشته‌اند. در هر حال مقصود ما از دین، اسلام به مثابه‌ی مجموعه‌ای از باورها، عقاید، ارزش‌ها و قوانین اجتماعی، عبادی و معاملاتی است که از طریق وحی و نبوت به بشر رسیده است (طباطبایی، به نقل از فصیحی، ۱۳۸۶: ۸۱).

دین‌داری عبارتست از پای‌بندی و آگاهی از اصول و شعائر یک مذهب، به گونه‌ای که این پیروی بر زندگی فردی و اجتماعی تأثیرگذار باشد (ربانی و طاهری، ۱۳۸۸: ۹۱). الوود معتقد است که دین، ارزشی والاست که بر روحیات و نوع عملکرد افراد در زندگی اثر گذاشته و مهم‌ترین پیامد آن در جامعه، تحکیم روابط اجتماعی افراد جامعه است (Ellwood, 1993: 307). همچنین کیشی‌موتو، مذهب را یکی از جنبه‌های فرهنگ دانسته و معتقد است دین بر فعالیت‌هایی تمرکز دارد که به عقیده‌ی رهروان آن، این اعمال، معنایی غایی را برای زندگی به ارمغان آورده و به حل مشکلات می‌انجامد. این فعالیت‌ها، به نوعی با تقدس و حرکت به سوی خدا همراه است (Kishimoto, 1961: 240).

دین‌داری عبارت خواهد بود از پذیرش تمام یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکام دینی، به نحوی که شخص دین‌دار خود را ملزم به تبعیت و رعایت از این مجموعه بداند (حشمت یغمایی، ۱۳۸۰: ۹۰) و دین‌دار کسی است که با آگاهی به اصول و شعائر یک مذهب، در نظر و عمل، پیروی آن دین را اتخاذ می‌کند؛ به نحوی که این پیروی بر زندگی اجتماعی و غیردینی او تأثیر می‌گذارد (انوری، ۱۳۷۳: ۱۵۶) و موجب ارزش و مفهوم‌بخشی به زندگی بشری می‌گردد. به‌طوری‌که هر دینی با تأثیر گذاشتن بر غایت زندگی افراد، زندگی را معنادار کرده و از پوچی‌رهایی می‌بخشد.

دورکیم دین را عامل هم‌بستگی می‌داند (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۷۸). دیویس، دین را عامل انسجام‌بخش و تقویت همکاری اعضا و ادای دین را هنجار بخش و نظم‌آفرین می‌داند (پناهی و شایگان، ۱۳۸۶: ۸۱). ماکس وبر، دین، ارزش‌ها و جهان‌بینی افراد را الهام‌بخش رفتار آنان می‌داند. از نظر وبر دین می‌تواند بر شبکه‌ی اعتماد در بین افراد اثر مثبت گذاشته که برای روابط و مبادله‌ی اقتصادی لازم و ضروری است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۵۳). توکویل نیز دین را کلید نیروبخش کمک کردن مردم به یکدیگر و گذشتن از منافع خودشان به خاطر دیگران می‌داند. به طور کلی پاتنام هم یکی از کارکردهای مهم دین را افزایش سرمایه اجتماعی می‌داند (پناهی، ۱۳۸۶: ۸۱). همچنان که در آیه ۳۸ سوره‌ی شورا (أمرهم شورا بینهم) خداوند بر امر شورا و تعاون تأکید می‌کند و همکاری را به‌عنوان یک امر ضروری سیاسی و اجتماعی می‌داند.

گلاک و استارک برای سنجش میزان دین‌داری پاسخ‌گویان، مدلی ارائه می‌دهند که پنج بعد دارد. این مدل به دلیل چند بعدی بودن، برای هر نوع دینی می‌تواند کاربرد داشته باشد (موحد و نوبخت، ۱۳۸۷: ۱۷۱). بسته به شرایط و محیط جوامع، برخی از ابعاد آن را می‌توان مهم‌تر و گویاتر در نظر گرفت. این پنج بعد عبارتند از:

۱. **بعد فکری (دانش دینی):** مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد معتقدات هر دین است که پیروان آن دین باید آن‌ها را بدانند. در واقع شامل حداقل شناخت از اصول و فروع و تاریخ دین است، به گونه‌ای که فرد خود را ملزم به انجام اعمال دینی دانسته یا حداقل به آن گرایش پیدا کند. مانند آشنایی با قرآن، آشنایی با تاریخ اسلام و آشنایی با احکام.
۲. **بعد اعتقادی (باورهای دینی):** باورهایی که انتظار می‌رود پیروان یک دین به آن‌ها اعتقاد داشته باشند؛ مانند اعتقاد به وجود خدا. در واقع باورهای دینی عبارتند از نوعی ادراک دینی برخاسته از موقعیت دینی که به فرد بیش از حد خاصی نسبت به حقانیت اصول دین می‌دهد. سنجه‌هایی که برای عملیاتی کردن این شاخص می‌تواند به کار آید به عنوان مثال عبارتست از: شناخت خدا، اعتقاد به حضرت محمد و وجود عالم آخرت.
۳. **بعد مناسکی (اعمال دینی):** شامل اعمالی می‌شود که پیروان ادیان مختلف، بسته به دین خود انجام می‌دهند؛ مثل انجام اعمال واجب دینی هم‌چون نماز، قرائت قرآن، گرفتن روزه.
۴. **بعد تجربی (عواطف دینی):** مربوط به عواطف، احساس‌ها و تأثیراتی است که در ارتباط فرد با واقعیتی غایی یا اقتداری متعالی، هم‌چون خدا می‌باشد؛ مثل احساس نزدیکی به خدا، آرامش در اماکن مذهبی و شروع کار با نام خدا.
۵. **بعد پیامدی (آثار دینی):** ناظر بر آثار باورها و اعمال، تجربه‌ها و دانش بر زندگی و اعمال روزمره پیروان هر آیین است؛ مثل دقت در حلال و حرام، هراس از عمل غیرمذهبی و کمک به مستمندان.

در ایران دین، نهادی پرنفوذ و مؤثر در عرصه‌ی زندگی اجتماعی بوده است. به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب، دین با کنترل نهاد سیاست توانسته بر گستره‌ی وسیع‌تری از زندگی تأثیر بگذارد.

سرمايه اجتماعي

واژه و روح سرمايه‌ی اجتماعي، سابقه‌ای ذهنی و طولانی در علوم اجتماعي دارد. ولی سابقه این اصطلاح به معنایی که امروزه به کار می‌رود، به بیش از ۹۰ سال پیش (۱۹۱۶) و نوشته‌های لیدا جی

هانیفان^۱ سرپرست وقت مدارس ویرجینیای غربی در آمریکا بر می‌گردد. او در توصیف سرمایه اجتماعی می‌گوید: چیزی ملموس که بیش‌ترین آثار را در زندگی روزمره‌ی مردم دارد: حسن‌نیت، رفاقت، همدلی و معاشرت اجتماعی در بین افراد و خانواده‌ها که سازنده‌ی واحد اجتماعی‌اند (ولکاک و نارایان، ۱۳۸۴: ۵۳۴). گروهی نیز معتقدند اصطلاح سرمایه اجتماعی نخستین بار در اثر کلاسیک جیمز جاکوب^۲، به نام مرگ و زندگی در شهرهای بزرگ آمریکایی (۱۹۶۱) به کار رفته است. او در این اثر معتقد است که شبکه‌های اجتماعی فشرده در محدوده‌های قدیمی حومه‌ی شهری، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند و در ارتباط با حفظ نظافت، نبودن جرم و جنایات خیابانی و تصمیمات دیگر درباره‌ی کیفیت زندگی در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند نیروی انتظامی، پلیس و نیروهای حفاظتی، مسئولیت بیش‌تری از خود نشان می‌دهند.

گلن لوری^۳ اقتصاددان نیز همچون ایوان لایت جامعه‌شناس، اصطلاح سرمایه اجتماعی را در دو دهه‌ی ۱۹۷۰ برای توصیف مشکل توسعه‌ی اقتصادی درون شهری به کار برده است. در دهه‌ی ۱۹۸۰ جیمز کلن جامعه‌شناس، از این اصطلاح در معنای وسیع‌تری استقبال کرده است. رابرت پاتنام دانشمند علوم سیاسی، نفر دومی بود که بحث قوی و پر شوری را در مورد سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، هم در ایتالیا و هم در ایالات متحده بر انگیخت (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰). بوردیو، سرمایه اجتماعی را شبکه نسبتاً بادوامی از روابط کمابیش نهادینه شده توأم با شناخت و تعهدات، از جمله اعتماد متقابل می‌داند که به‌عنوان منابعی بالفعل یا بالقوه، زمینه لازم برای تسهیل کنش‌های فردی و یا جمعی کنش‌گران را فراهم می‌سازد (Bourdieu, 1986: 248). از نظر کلن، سرمایه اجتماعی چیزی نیست جز قابلیت مردم برای همکاری، چه به مثابه یک گروه یا بخشی از یک سازمان، برای اجرای پروژه‌هایی که نفعی مشترک را در بر دارد (کلن، ۱۳۷۷: ۴۶۲).

با توجه به تعریف سرمایه‌ی اجتماعی از دیدگاه محققان علوم اجتماعی، سنجش آن با توجه به مؤلفه‌های جدول ذیل امکان‌پذیر است:

1- Lyda J. Hanifan

2- J. Jacobs

3- Glenn Lowry

جدول ۱- سنجش سرمایه اجتماعی از نظر متخصصان و پژوهشگران

نظریه پرداز	مؤلفه	نتیجه تحقیق
پاتنام	آگاهی، مشارکت، نهادهای مدنی	افزایش این مؤلفه‌ها بیانگر پیوند محکم شبکه‌ای و همکاری شهروندان است
اینگلهارت	اعتماد	موجب تسهیل ارتباط و جریان اطلاعاتی می‌شود
فوکویاما	مؤلفه‌هایی که نبود سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد: میان جرم و جنایت، فروپاشی خانواده و...	افزایش و کاهش این مؤلفه‌ها بر میزان سرمایه اجتماعی اثر گذار است
بولن و انیکس	مشارکت اجتماعی، کنش‌گرایی، احساس امنیت و اعتماد و پیوندهای همسایگی - دولتی و خانوادگی	رفاه و آسایش شهروندان را افزایش داده و روحیه جمعی را تقویت می‌کند
بورديو	مشارکت فرد در شبکه‌های اجتماعی	ایجاد شبکه‌هایی با هنجارهای متعارف و اعتماد
کلمن	اعتماد، اطلاع‌رسانی و مشارکت در گروه	افزایش پیوندهای اجتماعی و همیاری
اکارت و کراین	اعتماد به حکومت محلی، زیست‌پذیری	ارتباط سرمایه‌ی اجتماعی با توسعه‌ی منطقه‌ای

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

با توجه به دیدگاه‌ها و نظرات اندیشمندان درباره‌ی نحوه‌ی سنجش سرمایه اجتماعی در یک جامعه و تأکید اکثر این محققان بر مقولات مشارکت و اعتماد، در این مقاله برای سنجش سرمایه اجتماعی در بین پاسخ‌گویان، از این دو متغیر استفاده شده است.

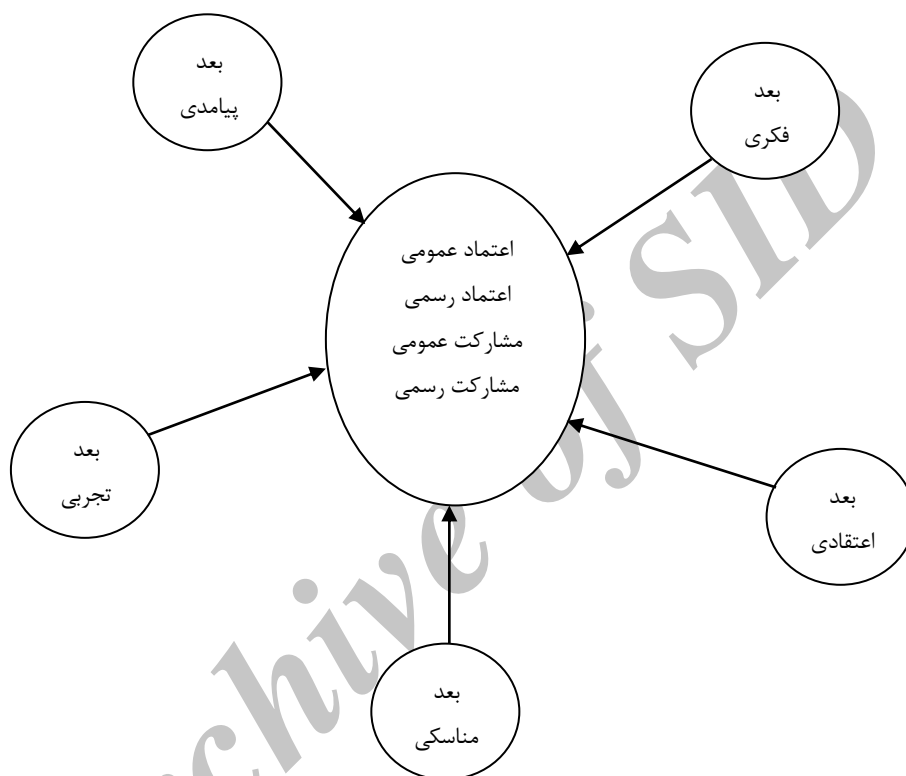
دین‌داری و سرمایه اجتماعی

از نظر مایرز دین می‌تواند به گونه‌ای محسوس به بهبود کیفیت روابط خانوادگی کمک کند و به عنوان عاملی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی گام بردارد (ملاحسنی، ۱۳۸۱: ۱۲). همچنین کاندلند هم به این نکته اشاره دارد که دین با ایجاد شبکه‌های اجتماعی و خانوادگی، ارتباط با سایر هم‌نوعان، وظیفه‌شناسی، احترام نسبت به دیگران، صداقت و اعمال هنجارهای هم‌بستگی می‌تواند مبنای سرمایه اجتماعی قلمداد شود (Candland, 2000: 129-131).

فوکویاما (۱۹۹۵) در تقسیم‌بندی عوامل ساخت سرمایه‌ی اجتماعی، برخی از این عوامل را عوامل بیرونی و یکی از عوامل بیرونی را دین می‌داند. دین بخش بزرگی از فرهنگ انسانی را تشکیل می‌دهد که می‌تواند با ایجاد باورها و ارزش‌های مشترک میان پیروان خود و فراخوانی آن‌ها به انجام مناسک و اعمال مذهبی مشترک، آنان را به دور یکدیگر جمع کرده و از این طریق موجب استحکام و دوام اجتماعی شود. دین می‌تواند با ایجاد شبکه‌های روابط بین پیروان خود، مبنایی برای تولید و قوام سرمایه‌ی اجتماعی شود و به نظر می‌رسد تغییر در کیفیت آن به تغییر در سطح برخورداری از سرمایه اجتماعی منجر شود (قاسمی و امیری اسفرجانی، ۱۳۹۰: ۲۳).

با توجه به دیدگاه اندیشمندان مختلف درباره‌ی نقش دین و مذهب در ایجاد سرمایه‌ی اجتماعی، در این تحقیق بر مبنای این چارچوب نظری به بررسی این موضوع به صورت تطبیقی بین نقاط شهری و روستایی شهرستان کوهدشت پرداخته می‌شود.

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق (منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱)

روش تحقیق

روش تحقیق مقاله حاضر، توصیفی-تحلیلی بوده و روش جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی است. سنجش و ارزیابی نتایج نیز با استفاده از شیوه‌ی پژوهش میدانی صورت گرفته است. در این روش، ابعاد دین‌داری و سرمایه اجتماعی بررسی و ملاحظه می‌شود. دو نقطه‌ی شهری و ده نقطه‌ی روستایی به روش تصادفی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و با استفاده از فرمول کوکران، ۴۰۰ پرسش‌نامه تهیه و اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شد. با توجه به جمعیت نقاط شهری و روستایی شهرستان

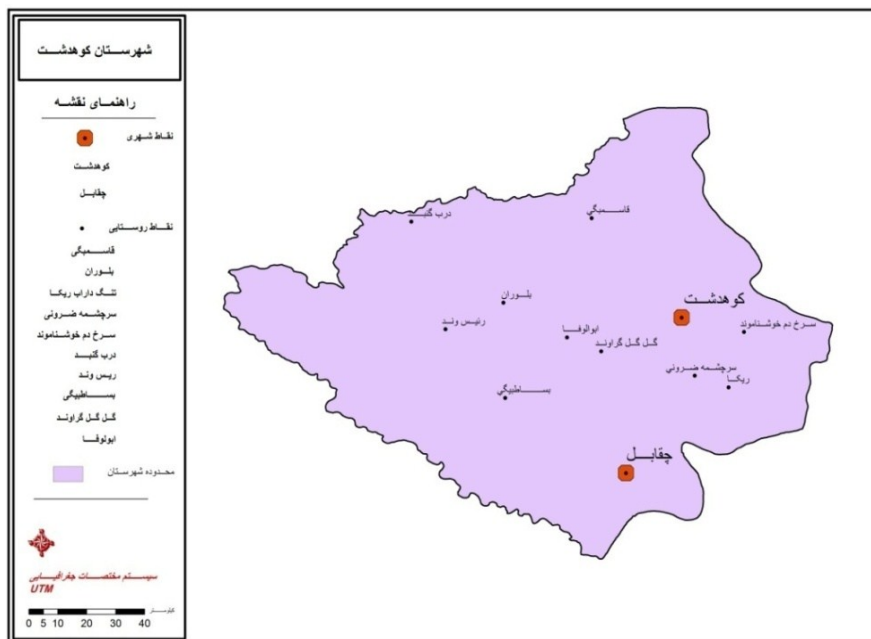
کوهدشت، ۱۸۵ پرسش‌نامه در سطح نقاط شهری و ۲۱۵ پرسش‌نامه نیز در روستاها به صورت تصادفی توزیع و تکمیل شد. داده‌های جمع‌آوری شده با کمک نرم افزار آماری SPSS در سطح آمار توصیفی و استنباطی تحلیل شدند.

برای تجزیه و تحلیل متغیرها با توجه به نوع سؤالات، از آزمون پیرسون و تی تست استفاده شده است. اساس کار برای سنجش دین‌داری پاسخگویان در این تحقیق، بر مبنای مدل گلاک و استارک است. از این‌رو میزان دین‌داری پاسخ‌گویان در پنج بعد فکری (دانش دینی)، بعد اعتقادی (باورهای دینی)، بعد مناسکی (اعمال دینی)، بعد تجربی (عواطف دینی) و بعد پیامدی (آثار دینی) سنجش و ارزیابی شده است. سرمایه‌ی اجتماعی نیز در چهار بعد (اعتماد عمومی، اعتماد رسمی، مشارکت عمومی و مشارکت رسمی) بررسی شده است. بر این اساس مدل مفهومی تحقیق در شکل زیر مطرح شده است.

محدوده و قلمرو پژوهش

شهرستان کوهدشت در قسمت غرب و جنوب غربی استان لرستان واقع شده است که چهار بخش به نام‌های طرحان، رومشگان، کوهنانی و درب گنبد و یک بخش مرکزی دارد. شهر کوهدشت در ۴۷/۳۷ طول جغرافیایی و ۳۳/۴۴ عرض جغرافیایی قرار گرفته است. وجه تسمیه این شهر به دلیل رشته کوه‌های اطراف و دشت پهناور آن است. سطح دشت شهر کوهدشت تقریباً ۵۰ هزار هکتار بوده و کوه‌های گردل کوه چنگری، گم‌ور، هیزم‌آباد و قله‌های معروف آن، هنجس، میل و وزینار است. ارتفاع بلندترین نقطه‌ی آن، ۲۰۰۰ متر و ارتفاع پایین‌ترین نقطه آن، ۱۱۴۰ متر - پای پل واقع در خروجی ماریان رود - می‌باشد. جمعیت شهر کوهدشت حدود ۹۰ هزار نفر است که به گویش‌های لری و لکی تکلم می‌کنند و غالباً به مشاغل کشاورزی و دام‌پروری و خدماتی اشتغال دارند. کوهدشت جز اقلیم نیمه‌خشک بوده و متوسط بارندگی سالانه آن از ۴۰۰ میلی‌متر تجاوز نمی‌کند (www.abfa-lorestan.ir/).

شهر کوهدشت با وجود پیشینه نسبتاً طولانی خود و با توجه به امکانات و محدودیت‌های موجود، روابطی را با سکونت‌گاه‌های پیرامون برقرار کرده که این ارتباط ممکن است به صورت دوسویه و متقابل و گاهی نیز یک‌سویه و نابرابر باشد. در این میان نقش‌آفرینی شهر کوهدشت بر سکونت‌گاه‌های حوزه‌ی نفوذ و وابستگی شدید سکونت‌گاه‌های روستایی به نقطه شهری کوهدشت به‌عنوان تنها شهر تأمین‌کننده مایحتاج و مکان مرکزی‌ای که تاکنون جواب‌گوی اکثریت نیازها و تقاضاهای ساکنین این سکونت‌گاه‌ها بوده است، مد نظر می‌باشد.

شکل ۲ - پراکندگی نقاط مورد بررسی در سطح شهرستان کوهدشت

تجربه و تحلیل

دین‌داری:

در این قسمت برای خلاصه شدن مطلب، به یافته‌های توصیفی تحقیق درباره‌ی متغیرهای سرمایه اجتماعی و دین‌داری به طور کلی اشاره می‌شود و تفاوت میان نقاط شهری و روستایی در مورد هر کدام از متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی و دین‌داری آزمون می‌شود.

همچنان که ذکر شد برای بررسی دین‌داری، از پنج بعد فکری، اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی استفاده شده است. در اینجا به بررسی تفاوت ابعاد دین‌داری در میان نقاط شهری و روستایی شهرستان کوهدشت می‌پردازیم. با توجه به این که متغیرهای مربوط به ابعاد دین‌داری از نوع فاصله‌ای است، لذا از آزمون T-Test مستقل برای سنجش تفاوت دین‌داری پاسخ‌گویان شهری و روستایی استفاده شده است. این آزمون زمانی استفاده می‌شود که بخواهیم میانگین میان دو گروه از افراد را که از همدیگر متفاوت هستند، مقایسه کنیم (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۲۲).

۱. بعد فکری (دانش دینی): بعد فکری مربوط به میزان آگاهی و دانش دینی فرد است. برای سنجش بعد فکری از چندین سؤال از جمله آشنایی با قرآن، آشنایی با احکام دینی و... استفاده شده است. نتایج تحلیل نشان می‌دهد که از لحاظ بعد فکری، تفاوت معناداری بین پاسخ‌گویان

شهری و روستایی وجود ندارد. میانگین بعد فکری در نقاط شهری و روستایی تفاوت چندانی باهم نداشته و این میزان در شهرها ۴/۳۷ و در روستاها ۴/۴۳ می‌باشد.

۲. بعد اعتقادی (باورهای دینی): باورهای دینی شامل اعتقادات فرد به جهان، آخرت، خدا و پیامبر خدا است. در این تحقیق برای سنجش ابعاد اعتقادی پاسخ‌گویان، میزان شناخت و اعتقاد به خدا، اعتقاد به پیامبر خدا حضرت محمد(ص) و اعتقاد به آخرت و زندگی پس از مرگ مورد پرسش قرار گرفته است. از لحاظ بعد اعتقادی، تفاوت میان نقاط شهری و روستایی در سطح ۰/۰۰۰ معنادار بوده؛ به طوری که میانگین بعد اعتقادی در شهرها ۲/۹۲ و در روستاها ۳/۸۸ است. بنابراین از لحاظ بعد اعتقادی، روستاها وضعیت مناسب‌تری نسبت به شهرها دارند.
۳. بعد مناسکی (اعمال دینی): برای سنجش میزان اعتقاد و عمل به مناسک دینی، میزان اعتقاد و عمل پاسخ‌گویان به اعمال دینی از جمله نماز، روزه و قرائت قرآن مورد پرسش قرار گرفت. از لحاظ بعد مناسکی نیز تفاوت معناداری میان نقاط شهری و روستایی وجود دارد و این تفاوت در سطح ۰/۰۰۰ و با سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار می‌باشد. میانگین بعد مناسکی در شهرها ۳/۸۱ و در روستاها ۴/۶۶ است.
۴. بعد تجربی: بعد تجربی شامل احساسات و تأییراتی است که در ارتباط فرد با خداوند متعال در انسان به وجود می‌آید. برای سنجش این موضوع نیز از سؤالاتی از جمله احساس نزدیکی به خدا و شروع کار با نام خدا استفاده شده است. از لحاظ بعد تجربی تفاوت میانگین نقاط شهری و روستایی معنادار نمی‌باشد.
۵. بعد پیامدی (آثار دینی): این موضوع مربوط به اعمال و باورهای روزمره زندگی انسان است و به طور کلی معلول و پیامد ابعاد دیگر دین‌داری در جامعه است؛ از قبیل دقت در کسب روزی حلال و کمک به مستمندان و شرکت در امور خیریه. این دو موضوع برای سنجش بعد پیامدی دین‌داری در شهرستان کوهدشت استفاده شده است. نتایج آزمون T نشان‌دهنده وجود تفاوت معنادار میان نقاط شهری و روستایی است. به طوری که این تفاوت در سطح ۰/۰۱۶ معنادار می‌باشد. میانگین بعد پیامدی در شهرها ۴/۴۸ و در روستاها ۴/۷۱ است.

جدول ۲- آزمون بررسی تفاوت در ابعاد دین‌داری در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوهدشت

ابعاد دین‌داری	جامعه آماری	میانگین	نوع آزمون	سطح معناداری
فکری	شهر	۴,۳۷	T-Test	۰/۴۲۹
	روستا	۴,۴۳		
اعتقادی	شهر	۲,۹۲	T-Test	۰/۰۰۰
	روستا	۳,۸۸		
مناسکی	شهر	۳,۸۱	T-Test	۰/۰۰۰
	روستا	۴,۶۶		
تجربی	شهر	۴,۵۲	T-Test	۰/۳۵۳
	روستا	۴,۶		
پیامدی	شهر	۴,۴۸	T-Test	۰/۰۱۶
	روستا	۴,۷۱		

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

در مجموع از لحاظ ابعاد اعتقادی، مناسکی و پیامدی تفاوت معناداری میان نقاط شهری و روستایی وجود دارد.

سرمایه اجتماعی

در این مقاله سرمایه اجتماعی در چهار بعد اعتماد عمومی، اعتماد رسمی، مشارکت عمومی و مشارکت رسمی مطالعه شده است.

۱. **اعتماد عمومی:** در این مقاله اعتماد عمومی در سه بخش اعتماد به خانواده، اعتماد به خویشاوندان و اعتماد به مردم مورد پرسش و آزمون قرار گرفته است. این متغیرها پس از ترکیب شدن در نرم‌افزار SPSS آزمون شدند. نتایج آزمون T-Test مستقل نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین نقاط شهری و روستایی از لحاظ اعتماد عمومی وجود دارد. این معناداری در سطح ۰/۰۰۰ و با سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. با مقایسه میانگین اعتماد عمومی در نقاط شهری و روستایی به این نتیجه می‌رسیم که میانگین اعتماد عمومی در روستاها بیش‌تر از نقاط شهری است، به طوری که این موضوع در روستاها ۴/۳ و در نقاط شهری ۳/۴۶ می‌باشد.

۲. **اعتماد رسمی:** اعتماد رسمی در این تحقیق در دو بخش اعتماد به مسئولین و اعتماد به سازمان‌های دولتی بررسی شده است که این دو سؤال با هم ترکیب (Compute) شده‌اند. با توجه به نتایج تحلیل‌ها می‌توان گفت که از لحاظ اعتماد رسمی نیز روستاها وضعیت مناسب‌تری نسبت به شهرها دارند. میانگین اعتماد رسمی در روستاها ۳/۲۸ و در نقاط شهری

۲/۷۳ می‌باشد. نتایج آزمون T-Test مستقل برای سنجش تفاوت میزان اعتماد رسمی در دو جامعه‌ی شهری و روستایی مورد مطالعه بیانگر آن است که تفاوت معناداری میان نقاط شهری و روستایی وجود دارد. این تفاوت در سطح ۰/۰۰۰ و با سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار می‌باشد.

۳. مشارکت عمومی: برای بررسی مشارکت عمومی، میزان مشارکت پاسخ‌گویان در کارهای دسته‌جمعی مورد پرسش قرار گرفته شده است. نتایج تحقیق بیانگر بالا بودن مشارکت عمومی در روستاها نسبت به شهرهاست. نتایج آزمون T-Test مستقل نشان می‌دهد که تفاوت معناداری میان نقاط شهری و روستایی از لحاظ مشارکت عمومی وجود دارد. این تفاوت در سطح ۰/۰۰۰ معنادار است. میانگین مشارکت عمومی در روستاها ۳/۹۸ و در نقاط شهری ۳/۴ می‌باشد.

۴. مشارکت رسمی: مشارکت رسمی در این تحقیق در دو بخش مشارکت در امور محله و عضویت در نهادها و مؤسسات مورد بررسی و آزمون قرار گرفته است. این دو بخش ترکیب شده و سپس با آزمون T-Test مستقل آزمون شده‌اند. نتایج آزمون نشان می‌دهد که میزان مشارکت رسمی در شهرها بیش‌تر از روستاها است. میانگین مشارکت رسمی در نقاط شهری ۳/۱۱ و در نقاط روستایی ۲/۴۲ بوده و تفاوت میان نقاط شهری و روستایی در سطح ۰/۰۰۰ معنادار است.

با توجه به نتایج سنجش ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی، به این نتیجه می‌رسیم که سرمایه‌ی اجتماعی در سطوح خرد (شبکه روابط افراد به صورت غیررسمی و تعمیم‌یافته) و میانی (میان‌گروهی) در روستاها بیش‌تر از شهرها است؛ ولی در سطح کلان (رسمی‌ترین روابط و ساختارهای نهادی)، شهرها وضعیت مطلوب‌تری نسبت به روستاها دارند.

روابط دین‌داری و سرمایه اجتماعی

با توجه به مطالب گفته شده در این مقاله، به بررسی رابطه‌ی دین‌داری و سرمایه‌ی اجتماعی در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوه‌دشت می‌پردازیم. بدین منظور هم‌بستگی بین ابعاد دین‌داری با ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی در نقاط شهری و روستایی مورد سنجش و آزمون قرار گرفته است. با توجه به فاصله‌ای بودن سؤالات مربوط به دو متغیر ذکر شده، از آزمون هم‌بستگی پیرسون (Pearson Correlation) برای بررسی هم‌بستگی بین متغیرها استفاده شده است. « این ضریب برای بررسی رابطه‌ی بین دو متغیر فاصله‌ای یا نسبی استفاده می‌شود » (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۰۸).

جدول ۳- آزمون بررسی تفاوت در ابعاد سرمایه اجتماعی در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوهدشت

ابعاد سرمایه اجتماعی	جامعه آماری	میانگین	نوع آزمون	سطح معناداری
اعتماد عمومی	شهر	۳,۴۶	T-Test	۰/۰۰۰
	روستا	۴,۳		
اعتماد رسمی	شهر	۲,۷۳	T-Test	۰/۰۰۰
	روستا	۳,۲۸		
مشارکت عمومی	شهر	۳,۴	T-Test	۰/۰۰۰
	روستا	۳,۹۸		
مشارکت رسمی	شهر	۳,۱۱	T-Test	۰/۰۰۰
	روستا	۲,۴۲		

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

الف) بعد فکری

همچنان که در بحث تفاوت میان مناطق شهری و روستایی از نظر بعد فکری اشاره شد، تفاوت میان دو جامعه‌ی مورد بررسی از نظر بعد فکری معنادار نیست. از این‌رو آزمون هم‌بستگی پیرسون برای سنجش تأثیر بعد فکری دین‌داری بر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در میان نقاط شهری و روستایی تفاوت چندانی را نشان نمی‌دهد. تنها در نقاط روستایی بین بعد فکری و اعتماد رسمی، هم‌بستگی معناداری وجود دارد؛ به‌طوری‌که با افزایش بعد فکری در نقاط روستایی، بر میزان اعتماد رسمی پاسخ‌گویان افزوده می‌شود.

جدول ۴- آزمون پیرسون- هم‌بستگی میان بعد فکری دین‌داری و سرمایه اجتماعی

منطقه	آزمون پیرسون	اعتماد عمومی	اعتماد رسمی	مشارکت عمومی	مشارکت رسمی	سرمایه اجتماعی
نقاط شهری	Pearson	۰/۱۹۰	۰/۰۶۶	۰/۱۵۲	۰/۱۴۸	۰/۱۱
	Sig. (۲-tailed)	۰/۰۹۱	۰/۴۳۷	۰/۲۱۲	۰/۰۸۱	۰/۲۰۶
	N	۱۷۹	۱۷۹	۱۷۹	۱۷۹	۰/۱۷۹
روستایی	Pearson	۰/۱۰۸	۰/۲۱۷	۰/۰۸۸	۰/۰۵۵	۰/۱۱۸
	Sig. (۲-tailed)	۰/۲۱۲	۰/۰۳۱	۰/۳۷۱	۰/۵۳۰	۰/۲۹۱
	N	۲۱۲	۲۱۲	۲۱۲	۲۱۲	۲۱۲

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

ب) بعد اعتقادی

نتایج آزمون پیرسون نشان‌دهنده‌ی وجود هم‌بستگی معنادار میان بعد اعتقادی و مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوهدشت است. در نقاط شهری این هم‌بستگی تنها با مشارکت رسمی مشاهده می‌شود ولی در نقاط روستایی این هم‌بستگی بین سه مؤلفه‌ی اعتماد عمومی، اعتماد رسمی و مشارکت عمومی وجود دارد. این هم‌بستگی بین بعد اعتقادی و مؤلفه‌های ذکر شده به ترتیب در سطح $0/000$ ، $0/000$ و $0/001$ معنادار هستند. لذا بعد اعتقادی دین‌داری در نقاط روستایی، بیش‌تر از نقاط شهری بر سرمایه‌ی اجتماعی تأثیرگذار بوده است.

جدول ۵- آزمون پیرسون - هم‌بستگی میان بعد اعتقادی دین‌داری و سرمایه‌ی اجتماعی

متن	مقطع	آزمون پیرسون	اعتماد عمومی	اعتماد رسمی	مشارکت عمومی	مشارکت رسمی	سرمایه اجتماعی
بعد اعتقادی	نقاط شهری	Pearson	0/170	0/044	0/132	0/377	0/18
		Sig. (2-tailed)	0/227	0/411	0/092	0/000	0/19
		N	180	180	180	174	180
	روستایی	Pearson	0/456	0/671	0/233	0/087	0/361
		Sig. (2-tailed)	0/000	0/000	0/001	0/173	0/041
		N	209	209	209	209	209

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

ج) بعد مناسکی

جدول شماره‌ی (۶)، آزمون هم‌بستگی میان بعد مناسکی دین‌داری و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. نتایج آزمون نشان می‌دهد که در نقاط شهری تنها هم‌بستگی میان بعد مناسکی و مشارکت رسمی معنادار می‌باشد. این هم‌بستگی در سطح $0/030$ معنادار است. در نقاط روستایی نیز بین بعد مناسکی و اعتماد عمومی و رسمی هم‌بستگی معنادار مشاهده می‌شود. این هم‌بستگی در سطح $0/004$ و $0/000$ معنادار است. لذا در حالت کلی از لحاظ بعد مناسکی نیز روستاها وضعیت بهتری نسبت به نقاط شهری دارند و تأثیر بعد مناسکی بر سرمایه‌ی اجتماعی در روستاها بیش‌تر از شهرها است؛ به‌طوری‌که با افزایش بعد مناسکی بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی مردم افزوده می‌شود.

جدول ۶- آزمون پیرسون - هم‌بستگی میان بعد مناسکی دین‌داری و سرمایه اجتماعی

منطقه	آزمون پیرسون	اعتماد عمومی	اعتماد رسمی	مشارکت عمومی	مشارکت رسمی	سرمایه اجتماعی
نقاط شهری	Pearson	۰/۰۶۴	۰/۰۵۹	۰/۱۳۷	۰/۱۶۵	۰/۱۰۶
	Sig. (۲-tailed)	۰/۳۹۶	۰/۴۳۸	۰/۰۸۱	۰/۰۳۰	۰/۱۹۲
	N	۱۷۶	۱۷۶	۱۷۶	۱۷۶	۱۷۶
روستایی	Pearson	۰/۳۹۲	۰/۴۳۵	۰/۱۶۶	۰/۰۱۵	۰/۲۵۱
	Sig. (۲-tailed)	۰/۰۰۴	۰/۰۰۰	۰/۱۴۸	۰/۳۵۱	۰/۱۲۹
	N	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

د) بعد تجربی

نتایج آزمون پیرسون حاکی از این است که از لحاظ بعد تجربی و سرمایه اجتماعی، هم‌بستگی معناداری در نقاط شهری و روستایی وجود ندارد.

جدول (۷): آزمون پیرسون - هم‌بستگی میان بعد تجربی دین‌داری و سرمایه اجتماعی

منطقه	آزمون پیرسون	اعتماد عمومی	اعتماد رسمی	مشارکت عمومی	مشارکت رسمی	سرمایه اجتماعی
نقاط شهری	Pearson	۰/۰۰۹	۰/۱۲۷	۰/۰۸۱	۰/۰۹۲	۰/۰۷۶
	Sig. (۲-tailed)	۰/۷۶۶	۰/۰۸۸	۰/۲۷۸	۰/۲۲۱	۰/۳۳۸
	N	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۳	۱۷۷	۱۸۳
روستایی	Pearson	۰/۱۰۱	۰/۰۲۲	۰/۰۹۳	۰/۰۴۴	۰/۰۶۵
	Sig. (۲-tailed)	۰/۱۵۰	۰/۷۴۵	۰/۱۷۷	۰/۵۲۰	۰/۳۷۹
	N	۲۰۹	۲۱۲	۲۱۲	۲۱۲	۲۱۲

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

ه) بعد پیامدی

طبق نتایج آزمون هم‌بستگی پیرسون در جدول (۸)، هم‌بستگی معناداری میان بعد پیامدی و اعتماد رسمی در نقاط شهری وجود دارد. این هم‌بستگی در سطح $0/007$ و با سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. از لحاظ بقیه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با بعد پیامدی، هم‌بستگی معنادار مشاهده نمی‌شود. در نقاط روستایی، هم‌بستگی معنادار میان بعد پیامدی و اعتماد عمومی و مشارکت عمومی وجود دارد. این هم‌بستگی در سطح $0/000$ و با سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است؛ بدین معنا که

با افزایش بعد پیامدی دینداری در روستاها، بر میزان اعتماد عمومی و مشارکت عمومی مردم افزوده می‌شود.

جدول ۸- آزمون پیرسون - هم‌بستگی بین بعد پیامدی دین‌داری و سرمایه‌ی اجتماعی

منطقه	آزمون پیرسون	اعتماد عمومی	اعتماد رسمی	مشارکت عمومی	مشارکت رسمی	سرمایه اجتماعی
نقاط شهری	Pearson	۰/۰۱۴	۰/۲۸۱	۰/۰۶۲	۰/۱۰۸	۰/۱۱۵
	Sig. (۲-tailed)	۰/۴۸۸	۰/۰۰۷	۰/۴۱۷	۰/۱۵۳	۰/۳۸۲
	N	۱۸۴	۱۸۴	۱۸۴	۱۸۴	۱۸۴
روستایی	Pearson	۰/۲۸۰	۰/۰۴۷	۰/۳۵۵	۰/۰۳۹	۰/۱۶۷
	Sig. (۲-tailed)	۰/۰۰	۰/۵۰۸	۰/۰۰۰	۰/۷۱۹	۰/۳۱
	N	۲۱۲	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵	۲۱۵

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۱

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب ذکر شده در این نوشتار، به این نتیجه می‌رسیم که تفاوت معنادار میان جامعه شهری و روستایی از لحاظ ابعاد دین‌داری وجود دارد؛ به طوری که سطح دین‌داری مردم در نقاط روستایی بالاتر از نقاط شهری است. همچنین از لحاظ مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، تفاوت محسوسی میان نقاط شهری و روستایی وجود دارد. همچنان که ذکر شد سرمایه اجتماعی در سطوح خرد (شبکه روابط افراد به صورت غیررسمی و تعمیم‌یافته) و میانی (میان‌گروهی)، در روستاها بیش‌تر از شهرها است ولی در سطح کلان (رسمی‌ترین روابط و ساختارهای نهادی)، شهرها وضعیت مطلوب‌تری نسبت به روستاها دارند. به طوری که از لحاظ اعتماد عمومی، اعتماد رسمی و مشارکت عمومی، روستاها وضعیت بهتری از شهرها دارند ولی در زمینه‌ی مشارکت رسمی، وضعیت شهرها مناسب‌تر است.

با توجه به این که هدف از نگارش این مقاله بررسی هم‌بستگی میان ابعاد دین‌داری و سرمایه‌ی اجتماعی به صورت تطبیقی در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوه‌دشت است، نتایج آزمون هم‌بستگی‌ها نشان داد که میان اکثر ابعاد دین‌داری و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، هم‌بستگی معنادار وجود دارد. از لحاظ مقایسه‌ای میان نقاط شهری و روستایی، جامعه روستایی وضعیت مناسب‌تری دارد؛ بدین معنا که تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی در روستاها بیش‌تر از نقاط روستایی است.

از آنچه گفته شد به این نتیجه می‌رسیم که با توجه به تأثیری که دین‌داری بر ایجاد و ارتقای سرمای‌ی اجتماعی می‌گذارد، ضروری است که به مسائل و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی - مذهبی توجه شود تا شرایط اعتقادی افراد بهبود یابد. با توجه به این که روستاها از نظر دین‌داری وضعیت بهتری

نسبت به نقاط شهری دارند، ضرورت برنامه‌ریزی‌های فرهنگی - مذهبی در نقاط شهری بیش‌تر احساس می‌شود.

با توجه به نتایج حاصل از تحقیق، برخی از برنامه‌ها از جمله برنامه‌های آموزشی تلویزیونی و رادیویی، تقویت مراکز دینی و مساجد و تقویت روحیه مشارکت در اعمال و مناسک دینی می‌تواند در افزایش سطح دین‌داری افراد موثر باشد. همچنین سرمایه‌گذاری هدفمند در زمینه‌ی مسائل مذهبی - فرهنگی و برپایی کلاس‌های آموزشی و پرورشی از سطوح پایین تحصیلی می‌تواند در رسیدن به این اهداف مفید واقع شود.

منابع

۱. احمدی، علی. ۱۳۸۴. جغرافیای فرهنگی، دو فصل‌نامه معارف اسلامی و حقوق، شماره ۱۹، پاییز ۱۳۸۳ تا تابستان ۱۳۸۴.
۲. افشانی، سید علیرضا؛ سمیه فاضل نجف‌آبادی؛ محمد حیدری و محمد نوریان نجف‌آبادی. ۱۳۸۹. پژوهشی در باب رابطه دین‌داری و اعتماد اجتماعی، فصل‌نامه علوم اجتماعی، شماره ۴۹.
۳. انوری، حمیدرضا. ۱۳۷۳. پژوهشی راجع به تقدیرگرایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
۴. پناهی، محمدحسین و فریبا شایگان. ۱۳۸۶. اثر میزان دین‌داری بر اعتماد سیاسی، فصل‌نامه علوم اجتماعی (دانشگاه علامه طباطبایی)، شماره ۳۷، تهران، بهار ۸۶.
۵. پوراحمد، احمد. ۱۳۸۶. قلمرو و فلسفه جغرافیا. چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. تری، جردن و لستر راوتری. ۱۳۸۰. مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی. ترجمه سیمین تولایی و محمد سلیمانی. تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۷. حشمت یغمایی، محمدتقی. ۱۳۸۰. دین‌داری نوجوانان و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
۸. ربانی، رسول و زهرا طاهری. ۱۳۸۸. تبیین جامعه‌شناختی میزان دین‌داری و تأثیر آن بر سرمایه‌ی اجتماعی در بین ساکنان شهر جدید بهارستان اصفهان، مجله‌ی علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان ۸۸.
۹. شریفی، طاهر. ۱۳۸۷. اعتماد اجتماعی و آموزه‌های دینی. پژوهش‌نامه اعتماد اجتماعی. تهران، انتشارات مرکز راهبردی تشخیص مصلحت نظام.
۱۰. شکویی، حسین. ۱۳۶۵. جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی اجتماعی شهر. انتشارات جهاد دانشگاهی.
۱۱. فصیحی، امان‌اله. ۱۳۸۶. دین و سرمایه‌ی اجتماعی، مجله‌ی معرفت، سال شانزدهم، شماره ۱۲۳.
۱۲. فوکویاما، فرانسیس. ۱۳۷۹. پایان نظم: بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلام توسلی، تهران، نشر جامعه ایران.

۱۳. قادری، طاهره. ۱۳۷۸. مکتب نوسازی و معضل تبیین و تغییر و توسعه. ماهنامه سیاسی-اقتصادی اطلاعات. شماره ۱۴۱-۱۴۲.
۱۴. قاسمی، وحید و زهرا امیری اسفرجانی. ۱۳۹۰. تبیین جامعه‌شناختی تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی درون‌گروهی (مطالعه موردی شهر اصفهان)، مجله‌ی جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و دوم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۰.
۱۵. کلانتری، خلیل ۱۳۸۷. پردازش و تحلیل داده هادر تحقیقات اجتماعی - اقتصادی (با استفاده از نرم افزار SPSS)؛ فرهنگ صبا؛ تهران.
۱۶. کلمن، جیمز. ۱۳۷۷. بنیادهای نظریه‌ی اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
۱۷. کیانی هفت رنگ، کیانوش. ۱۳۶۸. بحثی پیرامون رابطه شهر و روستا در قرن بیست و یکم، مجله رشد آموزش جغرافیا، شماره ۲۰.
۱۸. کلمن، جیمز. ۱۳۷۷. بنیادهای نظریه‌ی کنش. ترجمه منوچهر صبوری. تهران، نشر نی.
۱۹. معیدفر، سعید و صادق اکبری. ۱۳۸۶. مناسبات روستا با شهر و اثرات توسعه‌ای آن (مطالعه موردی: شهرستان ساوجبلاغ)، نشریه علوم جغرافیایی، جلد ۶، شماره ۸ و ۹.
۲۰. ملاحسنی، حسین. ۱۳۸۱. بررسی رابطه‌ی میزان سرمایه‌ی اجتماعی و نوع دین‌داری در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۲۱. موحد، مجید و احمد نوبخت. ۱۳۸۷. رابطه دین‌داری و گرایش به جهانی شدن در میان کارکنان منطقه‌ی ویژه انرژی پارس، مجله‌ی علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و هفتم، شماره اول، بهار ۱۳۸۷.
۲۲. نازک‌تبار، حسین؛ محمدجواد زاهدی و هوشنگ ناییبی. ۱۳۸۵. نقش دین‌داری در ممانعت از بزه‌کاری جوانان شهر تهران، فصل‌نامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲.
۲۳. ولکاک، مایکل و دیپا نارایان. ۱۳۸۴. سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای نظریه توسعه، پژوهش و سیاست‌گذاری، سرمایه اجتماعی؛ اعتماد، دموکراسی و توسعه. گردآورنده: کیان تاج‌بخش، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان. تهران، انتشارات شیرازه.
۲۴. ویلم، ژان پل. ۱۳۷۷. جامعه‌شناسی ادیان. ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران، انتشارات تبیان.
۲۵. همیلتون، ملکم. ۱۳۷۷. جامعه‌شناسی دین. ترجمه محسن ثلاثی. تهران، نشر تبیان.
26. Alesina, A. and La Ferrara, E. 2000. "Participation in Heterogeneous communities", *The Quarterly Journal of Economics*, 115: 847-904.
27. Bourdieu. P. 1986. The Forms of Capital. In J. Richardson (ed.) Handbook of Theory and Research for sociology of education. N.Y. Greenwood Press.
28. Candland, C. 2000. "Faith as social capital: Religion and community development in southern Asia", *Policy Sciences*, 33.
29. Ellwood, A. 1993. "The Social Function of Religion", *The American Journal of Sociology*. Vol. 19. PP 289- 307.

30. Greeley, A. 1997. "The Other Civic American, Religion and Social Capital", *the American Prospect*, 32.
31. Johnson R. Byron, and Jang, S.J. 2004.. Explaining Religious Effects on Distress Among African Americans. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 43, pp. 239-260.
32. Kishimoto, H. 1961. An Operational Definition of Religion, *Numen* Vol 8, Fasc 3. PP 239-309.
33. Yeung, A. Birgitta. 2004. An Intricate Triangle- Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 33, pp. 401-422.
34. Jerve, Morten, A.L.F. 2001. Rural- urban linkages and poverty analysis. www.Undp.org

Archive of SID